TARTU LINNA ARENGUKAVA LÄHTEPOSITSIOONI ÜLEVAADE

Koostajad: Tarmo Pikner
Tauri Tuvikene
Merike Sisask
Erik Terk
Raili Nugin
Merlin Rehema
Sirle Salmistu

Aprill 2023

SISSEJUHATUS

Käesoleva töö eesmärk on anda ülevaade Tartu linna arengu lähtepositsioonist uue arengukava koostamise algfaasis. Töö lähteülesandest tulenevalt ei hõlma ülevaade linnarengu kõiki dimensioone, vaid katab eelkõige kohaliku omavalitsuse korralduse seaduses (KOKS § 37 lg 2) loetletud valdkonnad: majandus, sotsiaalne keskkond, kultuur, looduskeskkond, tervis. Analüütiline ülevaade põhineb temaatiliste uuringute, erineva tasandi arengustrateegiate ja olemasolevate andmete sünteesil.

Iga valdkonna lõikes esitatakse järgmised aspektid: a) linnaarengu lähteolukorda oluliselt mõjutavad suundumused, sh strateegilised kohustused; b) suundumustest tulenevad piirangud ja võimalused linnaarengus; c) olulisemad väljakutsed lähiajal. Väljakutsete avamiseks seostati nimetatud valdkonnad linnaarengu horisontaalsete teemadega nagu liikuvus ja juurdepääsetavus, kliimamuutustega kohanemine ja jätkusuutlikkus. Need seosed vajaksid arengukava koostamise käigus põhjalikumat mõtestamist, kui käesolev ülevaade seda võimaldas oma ajalise piiratuse tõttu.

Tartu linna valdkondi ja ruumilist arengut mõjuavad järgmised megatrendid, mis on väljatoodud üleriigilise planeeringu alusuuringus [1]: a) kliimamuutus ja rohepoliitikad loovad vajaduse elutegevuse ruuminiheteks; b) digitaliseerimine ja automatiseerumine toetvad elutegevuse ruumilist polariseerumist, st kontsentratsiooni ja hajumist samaaegselt; c) geopoliitiline polariseerumine ja Ukrainas toimuva sõja järelmõjud tingivad globaalsete protsesside jätkuva pidurdumise ja väärtusahelate regionaliseerumise; d) kultuurimuutus suurendab võitlust kvaliteetse ruumi eest ja mitmekesistab ootusi ruumikvaliteedile.

Lähtepositsiooni ülevaadet võiks mõista kui linnaarengu trajektooride kaardistust käesolevas hetkes kevadel 2023, mis toob esile välised mõjutavad suundumused ja linna sisemised potentsiaalid erinevate väljakutsetega tegelemiseks. Selle põhjal tulevad esile mitmed vajadused ja võimalused, mis vajaksid arengukava koostamise käigus tähelepanu ja huvigruppidega läbiarutamist.

Lähtepositsiooni ülevaade teostati perioodil 22. veebruar – 20. aprill Tallinna Ülikooli töörühma poolt. Töörühmas osalesid: Tarmo Pikner (PhD, TLÜ vanemteadur, töörühma juht ja raporti toimetamine), Tauri Tuvikene (PhD, TLÜ linnauuringute professor, “Linna sotsiaalne keskkond”), Merike Sisask (PhD, TLÜ sotsiaaltervishoiu professor, “Tervis linnakeskkonnas”), Erik Terk (PhD, TLÜ emeriitprofessor, „Linna majandus- ja ettevõtluskeskkond), Raili Nugin (PhD, TLÜ vanemteadur, „Linna kultuurikeskkond“), Merlin Rehema (MA, TLÜ doktorant, SEI-Tallinn ekspert, „Linna looduskeskkond“), Sirle Salmistu (PhD, TalTech, kommentaarid peatükkide koostamisel). Tartu linnavalitsuse poolt oli koostöö kontaktideks linnaarhitekt Tõnis Arjus ja Alina Nurmist.

* Tiitellehe foto: Eva Maria Tartu, 2020, https://tartu.ee/et/autovabaduse-puiestee-avamine

[1] Trendide ruumilise mõju analüüs. Üleriigilise planeeringu „Eesti 2040“ alusuuringu lõpparuanne, RAKE, 2023, https://www.fin.ee/riik-ja-omavalitsused-planeeringud/ruumiline-planeerimine/uleriigiline-planeering

LINNA SOTSIAALNE KESKKOND

Sotsiaalne keskkond on siinses käsitluses komplekt teemadest, mis on seotud inimeste heaolu, võimaluste ja elukeskkonnaga. Niimoodi käsitletuna on tegu erinevate valdkondadega tihedalt läbipõimunud teemaplokiga, mille keskmes on globaalne keskkonnakriis. Ka **ülemaailmse säästva arengu eesmärgid**, mida Eestis viiakse ellu läbi **Strateegia Eesti 2035**[2]**,** seab esiplaanile vaesuse kaotamise, väärikuse tagamise ja hea elukvaliteedi kõigile, mille saavutamine peab toimuma arvestades looduskeskkonna võimekusega. Säästev areng tähendab maailma kontekstis seega mitte vaid looduskeskkonnaga tegelemist, vaid tähelepanu ka vaesuse kaotamisele (Eesmärk 1), soolisele võrdõiguslikkusele (Eesmärk 5), inimväärsele tööle (Eesmärk 8), ebavõrdsuse vähendamisele (Eesmärk 10) ja kestlikele linnadele ning kogukondadele (Eesmärk 11). Ka **Euroopa roheline kokkulepe**[3] toob keskkonnahoiu eesmärkide kõrvale sotsiaalse dimensiooni: mitte kedagi ega ühtki piirkonda ei jäeta kõrvale. Sotsiaalse keskkonna küsimused on seega mõjutatud laiematest säästva arengu eesmärkidest.

Üldisem suundumus on suurenev **keskkonnahoiu** tähtsustamine nii globaalse kui kohaliku elukvaliteedi osana. Euroopa Liit on võtnud eesmärgiks saavutada 2050. aastaks kliimaneutraalsus, kus ei ole enam kasvuhoonegaaside netoheidet. Tartu linn on seotud EL-i keskkonnapoliitikatega läbi Eesti siseste strateegiate (nt „Eesti 2035“ ja „Rohepöörde tegevusplaan 2023 – 2025 eelnõu[4]), aga ka otseselt, olles liitunud 2008. a. algatatud linnapeade paktiga (2014)[5], ja isegi ambitsioonikamalt, olles liitunud algatusega saada üheks 100 kliimaneutraalsetest linnadest aastaks 2030[6]. **Linna praegune visioon lähimaks kümnendiks võtab samuti selle sihi: „Tartu on hea energiaga targalt arenev kogukond ja roheline teerajaja.“**

Tartu trumbid ja sellega seotud võimalused on oluliselt seotud **elukeskkonnaga**. Tartu loominguline ja haritud õhkkond, mida toetab kvaliteetne linnaruum koos järjest enam väärtustatud jõeäärse alaga ning jalakäijatele ja jalgratturitele sõbraliku kesklinnaga, on võimalus talentide meelitamisel Tartusse ja nende seal hoidmisel. Tartu elanikud hindavad erinevatest valdkondadest kõrgeimalt just Tartut kui elukohta, millega on rahul tervelt 95% elanikest.[7] Teisalt on Tartu trumbiks **õpiränne** ja sellega seotud **rahvusvahelistumine**. Siiski on viimastel aastatel tudengite arv Eestis tervikuna vähenenud seoses väiksema sündimusega 1990ndatel (siiski võib 2000ndate sündimuse kasv viia edaspidi tudengite arvu kasvuni).[8] Välistudengite arv on kasvanud, kuid siiski vähem kui Tallinna ülikoolides.[9] Kahtlemata on Tartu puhul oluline ka ülikoolilinnaks olemine, mille mõju ulatub noorte ligi tõmbamisest linna majanduse arengu võimalusteni ning Tartu maine ja kultuurielu elavdamiseni. Siinkohal on Tartu konkurentideks nii pealinna ülikoolid kui ehk olulisemaltki muu maailma (tipp)ülikoolid. Tartu puhul on võimalus tudengid, ent küsimuseks jääb, kas neil on tööd peale ülikooli lõpetamist (Tallinn tõmbab endale). Tartu püüdleb inspireeriva linnakeskkonna poole, milles elavad „terved, rõõmsad, sotsiaalselt aktiivsed ja hästi toime tulevad inimesed“, kes on vastutustundlikud ja algatusvõimelised.[10]

[2]Strateegia Eesti 2035, https://valitsus.ee/strateegia-eesti-2035-arengukavad-ja-planeering/strateegia
[3]EL rohelepe https://www.consilium.europa.eu/et/policies/green-deal/
[4]„Rohepöörde tegevusplaan 2023 – 2025 eelnõu
[5]Linnapeade pakt - https://eu-mayors.ec.europa.eu/en/home
[6]100 kliimaneutraalset linna aastaks 2030 https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_2591
[7]Tartu ja tartlased 2023
[8]Tartu linna rahvastikuprognoos 2040
[9]Tartu linna rahvastikuprognoos 2040
[10]Tartu Arengustrateegia 2030 (eesmärk 13)

Väljakutsed on sotsiaalses keskkonnas järgnevad:

- **Ehitatud keskkond** tuleks muuta energiaefektiivsemaks, kuid sellega on seotud ka küsimused **elamispindade kättesaadavusest** ja **energiavaesusest** (ehk raskused elamispinna kütmisel või energiateenuste tarbimisel, mis võivad olla seotud madalate sissetulekutega, aga ka muude teemadega, nt elamispinna halb soojapidavus). Probleemiks on **paneelmaja-asumite võimalik kahanemine** (2040ks aastaks võib Annelinnas tühjaks jääda 2500 elamispinda),[11] millele energiaefektiivsuse saavutamisega seotud eesmärgid võivad omakorda tugevat mõju avaldada.
- **Jätkuvalt on vajadus parandada liikuvust ja juurdepääsetavust**, milles on Euroopa Liidu tasandil võetud suund vähendada transpordis heidet 90% aastaks 2050.[12] Eesti on seadnud eesmärgiks saavutada jalgsi, ratta või ühistranspordiga tööl käimise osakaal 55% aastaks 2035 (60% suuremates asulates nagu Tartu). Tartul on vastav näitaja praegu u 51–56%[13], ehk ei olda kaugel Strateegias sõnastatud eesmärgist. Samas on Tartu ambitsioonid nullheite saavutamisel suuremad, soovides nullheiteni jõuda aastaks 2030. Samuti ollakse veel kaugel Tartu Rattastrateegias 2040. a. sõnastatud rattakasutuse määrade, ohutuse ja mugavuse saavutamisest.[14]
- Suurimad väljakutsed on seotud inimeste võimaliku **elatustaseme langusega tulevikus**, mida mõjutab jätkuv inflatsioon, globaalsed sündmused ja võimalikud maksutõusud Eestis. Samas praegu hindab 56% tartlastest oma majanduslikku olukorda paranenuks viimase 5 aasta jooksul (51% oli 5a tagasi), samas halvenenuks hindab 24% (18% 5a tagasi) ehk võib täheldada ka teatavat polariseerumist.[15]
- Arenguvajadusi võib oluliselt mõjutada **elanike arvu langus**, mis Eesti riikliku strateegia 2035 alusel pole küll suuremate linnade teema Eestis, ent on Tartu puhul siiski täheldatav (2022.a. on olnud küll erand). Tartu on Lõuna-Eesti keskus ja oluline sõlmkoht regionaalarengu kontekstis, mis tagab Tartule kindlasti elujõu, kuid ilma rändeta mujalt kui Lõuna-Eestist ei saa rahvastiku arvu kasvust rääkida. Tartu elanike arv on pikaajaliselt vähenenud ja ka tuleviku stsenaariumid ei ennusta olulist kasvu. Siiski näeb prognoos rändestsenaariumiga ette 2040. a. jällegi märgilise 100 000 elaniku piiri ületamist Tartus.[16] Ka Tartu puhul tuleb arvestada sisserändega seoses Ukraina sõjaga. 1. jaanuari 2023 seisuga on Tartu elanike arv kasvanud 97 435 inimeseni (aastaga 2772 inimese võrra) ja suurim kasv on olnud just saabumine Tartusse välisriikidest (3579 inimest, samas kui aasta varem oli see 1465).[17]
- Elanikkonna **vananemise trend**[18] tingib teatud vajadused elukeskkonna kujundamisel. Vanema vanusegrupi (60+) kasv on olnud aeglane aga püsiv ning selle vanusegrupi esindajate arv on jõudnud juba veerandi juurde Tartu elanike arvust[19].
- Tartu linna mõjutab oluliselt **valglinnastumine** ehk (jätkuv) elamuarendus Tartu servas ja seega elanike arvu vähenemine ja surve autokasutuse kasvule. Kui 2022.a. tuli Tartumaalt 1392 inimest, siis sinna läks elama 2193 inimest.[20]

[11]Tartu linna rahvastikuprognoos 2040
[12]EL rohelepe https://www.consilium.europa.eu/et/policies/green-deal/
[13]Tartu ja tartlased 2018, https://www.tartu.ee/sites/default/files/research_import/2018-10/Tartu%20ja%20tartlased_2018_loppraport_EUK.pdf)
[14]Tartu jalgrattastrateegia 2040 https://tartu.ee/sites/default/files/uploads/Linnavarad/SECAP/Tartu_jalgrattastateegia.pdf
[15]Tartu ja tartlased 2023
[16]Tartu linna rahvastukiprognoos 2040
[17]https://tartu.postimees.ee/7729472/tartu-elanike-arv-tegi-2022-aastal-labi-margilise-kasvu (Tartu linnavalitsuse rahvastikutoimingute osakonna andmetel)
[18]Tartu Arengustrateegia 2030
[19]Easõbralik Tartu https://www.tartu.ee/sites/default/files/research_import/2021-10/Eas%C3%B5bralik%20Tartu%202030.pdf
[20]https://tartu.postimees.ee/7729472/tartu-elanike-arv-tegi-2022-aastal-labi-margilise-kasvu (Tartu linnavalitsuse rahvastikutoimingute osakonna andmetel)

LINNA MAJANDUS- JA ETTEVÕTLUSKESKKOND

Nii Euroopa Liidu kui Eesti majanduse ees seisavad järgnevatel aastakümnetel keerulised ajad, tuleb arvestada nii ohte ja võimalusi pakkuvate **trendide kui mitmete määramatustega.** Majanduse ja ettevõtluse pilti muudavad oluliselt ökoloogiaga seostuvad väljakutsed, eriti süsinikuneutraalsuse saavutamine, mille osas EL on maailmas liidriks ja kus Eesti on näidanud kõrgeid ambitsioone. Vajadus minna paljudes elu- ja majandussfäärides kaasa uute tehnoloogiatega: lisaks IT-le kui oma olemuselt läbivale tehnoloogiale ka robotiseerimine ja tehisintellekti kasutamine, biotehnoloogiad jm. Samas toimub elanikkonna vananemine, mis avab küll uusi perspektiive nn hõbemajandusele selle erinevates vormides, kuid pidurdab majanduse kui terviku dünaamikat. Olukorda raskendab see, et geopoliitiline situatsioon on hakanud rahvusvahelist turgu killustama, vähendama väärtusahelate pikkust ja kallutama riike ja ettevõtteid eelistama riskide vältimiseks pigem kodumaiseid tootjaid, lähinaabreid ja samasse poliitilisse blokki kuuluvaid riike. Nii majanduslike kui poliitiliste pingete tõttu tuleb arvestada ka erinevate kriiside võimalustega, mis nõuab varude olemasolu ja majanduse säilenõtkust.

Tartul on Eestis, tänu oma ülikoolide teaduspotentsiaalile, Tallinna kõrval võtmeroll strateegias Eesti 2035 esiletoodud ülesannete täitmisel nagu Eesti ettevõtluse innovatsiooni ning teadus- ja arendustegevuse võimekuse kasv, Eesti teadusasutustes sündiva teadmuse kiirem jõudmine ettevõtlusesse ning selle tulemusena tootlikkuse tõstmine EL keskmisest kõrgemale. Tartlaste haridustase on üleeuroopalisel foonil kõrge (42% elanikkonnast on kõrgharidus)[21]. **Kõrgem haridustase** on hea eeldus kohandumiseks uute tehnoloogiate ja tootmise korraldamise vormidega. Tulenevalt Tartu ettevõtluse profiilist pole tootmise poolt tekitatav keskkonnasurve kõrge. Jõudsalt on linnas viimase tosina aasta jooksul arenenud IKT alane ettevõtlus, mis on toonud linna kaasaegsemat rahvusvahelist ettevõtluskultuuri.

Tartu majanduse ja ettevõtluse **nõrgemaid külgi** on kirjeldatud 2019 aastal koostatud Arengustrateegia „Tartu 2030“ mõjuanalüüs[22]. Lõuna-Eesti demograafiline potentsiaal on ammendumas, seda nii täiendava tööjõu allikana kui turuna. Suur osa Tartu ettevõtlusest on traditsioonilist laadi, lisaks on ettevõtete omavahelise klasterdumise aste madalavõitu. Väljastpoolt Tartut pärit tudengite võimalusi ja motivatsiooni jääda peale lõpetamist Tartusse tööle pidurdab mitu tegurit. Avalikus sektoris töötav tööjõud (selle osakaal linna tööhõives kõrge) on stabiilne ja uusi töökohti tekib seal vähe, erasektori nn tavaettevõtted ei näidanud erilisi laienemissoove ja on ka oma traditsioonilise profiili tõttu vähem atraktiivsed kui pealinna omad. Teistsugune on situatsioon küll Tartu kõrgtehnoloogiasektori ettevõtetes, kuid nende osatähtsus on veel madal. Taolist situatsiooni on kirjeldatud Tartu ettevõtlusstruktuuri duaalsusena[23].

Geopoliitilised pinged seoses Venemaaga ei luba Tartul kasutada oma geograafilist asukohta Eesti idaosas. **Transpordiühenduste (rahvusvaheline lennu- ja raudteetransport) kehvus** takistab kohaliku majanduse edukat lõimumist laiema rahvusvahelise majandusega Eestist põhjas, lõunas ja läänes. Saja tuhande elanikuga ja geograafiliselt mitte majandusarengu tuumikalade läheduses asuva linna mitmed ambitsioonid, mis seostuvad rahvusvahelise majanduse ja inimeste liikumise ringega, on raskendatud ka mastaabiulatusest tulenevate piirangute (*scale economy*) tõttu: riskantne on ehitada suurt hotelli või panna lendama lennukit, kui võib tekkida probleeme nende regulaarselt külaliste või reisijatega täitmisega. See aga pidurdab oluliste suurürituste korraldamist, milleks sisulist potentsiaali jätkuks. Laienemise ja

[21] Tartu linna heaoluprofiil (2021), https://www.tartu.ee/sites/default/files/uploads/Tartu%20linna%20heaoluprofiil.pdf
[22] Arengustrateegia „Tartu 2030“ mõjuanalüüs https://www.tartu.ee/et/uurimused/arengustrateegia-tartu-2030-mojuanaluus
[23] Arengustrateegia „Tartu 2030“ mõjuanalüüs

kaugemalt pärit tööjõu kaasamise osas nägid ettevõtjad mitmeid takistusi ning oldi harjunud mugava, küllalt hästi funktsioneeriva ning kultuuriliselt harjumuspärase linnaga[24].

Tartu ettevõtete käibest andsid 2022. aastal alla 20 töötajaga ettevõtted 34,9% ja kui siia liita ka 21–50 töötajaga ettevõtted, siis 54,5 %[25]. Paindlikkuse seisukohalt on mitmekesise struktuuriga väikeettevõtete suur osatähtsus Tartus positiivne. Pigem teeb muret see, et suurematest ettevõtetest moodustavad valdava osa **suhteliselt traditsioonilised teenindusmajanduse ja tööstuse ettevõtted,** pigem madal- ja kesktehnoloogilised kui kõrgtehnoloogilised. Ettevõtete **haakumisala ülikooli viljeldava uurimistemaatikaga** oli kitsavõitu[26], puudutades vaid mõningaid sektoreid. Tartu osatähtsus Eesti majanduse ekspordis on liiga tagasihoidlik. Ettevõtlusstruktuuri liigne traditsioonilisus ei vasta hästi Tartu tööjõu kõrgele haridustasemele ja ei lase haridusel piisavalt mõjule tõusta ettevõtluses.

Ettevõtluse elavdamise osas on Tartus märgata mitmed **positiivsed nihkeid[27].** Valminud TÜ Delta keskus on oma ettevõtluse arendamise initsiatiivide ja programmidega ettevõtlusalast keskkonda oluliselt aktiviseerinud, eriti **start-up ettevõtluse** osas. Aktiivselt tegutseb TÜ tehnoloogiainstituut ja paranenud on Teaduspargi toimimine. Mitmetel Tartu ettevõtetel arenevad perspektiivsed koostööseosed kosmose- ja kaitsetööstusega. TÜ teaduspotentsiaali üks tugevamaid osiseid, biotehnoloogia, võib sooritada mastaapse läbimurde ettevõtlusesse (nt Icosagen AS).

Probleemiks on Tartu ettevõtete palgatase. Analüüsides suurte ettevõtete (töötajate arv üle 100, selliseid firmasid 32) poolt tööjõult riigile tasutud makse ühe töötaja kohta, siis eristusid palgatasemelt teistest selgelt 4 rahvusvahelist IT ettevõtet ja Bigbank. Selle järgnes veel 6 ettevõttest koosnev suhteliselt kõrgepalgaliste ettevõtete grupp. Allapoole seda joont ei jää mitte ainult tavaliselt madala palgaga silma paistvad kaubanduse, majutuse, toitlustuse ja transpordi ettevõtted, vaid ka enamik tööstusettevõtteid.[28]On ilmne, et Tartu ettevõtlusstruktuur vajaks nihutamist **kõrgema lisandväärtuse ja kõrgemat palka pakkuda võivate töökohtade** poole.

Väljakutsed on majandus- ja ettevõtluskeskkonnas järgnevad:

- Eelkõige on vajadus ettevõtlusstruktuuri nihutada selgelt uute mittetraditsiooniliste tehnoloogiate ja ülesannete suunas, et muuta Tartu **teadmusmahuka ja kõrgtehnoloogiapõhise ettevõtluse linnaks**. Pidades sealjuures silmas mitte vaid IT ja biotehnoloogiat, vaid laiemat spektrit ja pannes rõhu just uutele loodavatele ettevõtetele. Sellesse panustab kiiresti arenev ja oma profiili laiendav TÜ tehnoloogiainstituut. Uudsete tehnoloogiate rakendamiseks on mitmed aktuaalsed suunad, nt materjaliteaduse lahendused roheenergeetikale, majade renoveerimine, ringbiomajandus, kaitsetööstus ja kosmose valdkond. Perspektiivikas on IT-l baseeruvate lahenduste kasutamine meditsiinis, samuti Geenipanga informatsiooni kasutamine erinevat laadi praktilistes rakendustes.
- TÜ tehnoloogiainstituudi arenguks on vaja uue hoone ja seda toetava teadusinfrastruktuuri väljaehitamine Maarjamõisas püüdes selle juures kasutada Delta keskuse kogemust perspektiiviga luua **tehnoloogiainstituudi juurde tehnoloogialinnak**.
- Ettevõtlusstruktuuri nihutamiseks kõrgtehnoloogia suunas on vaja tugevdada **linna, ülikooli(de) ja ettevõtluse (sh eriti uue start-up ettevõtted) kolmepoolset koostööd**. Selle jaoks vajalike investeeringute leidmisel võiks saada tuge Eesti teise ja kolmanda laine start-up maailmast välja kasvanud investoritelelt kui ka rahvusvahelistelt investoritelt ja mentoritelt. Ka Tartu Ülikooli innovatsioonifondist tehtavad investeeringud Tartu ettevõtetesse saavad seda eesmärki toetada. Kõrgtehnoloogilise ettevõtluse

[24] Arengustrateegia „Tartu 2030“ mõjuanalüüs

[25] Maksu- ja Tolliameti statistika andmetel

[26] Arengustrateegia „Tartu 2030“ mõjuanalüüs

[27] Selle kohased argumendid ja järgnevad näited põhinevad Tartu ettevõtlusstruktuuri moderniseerimisega tegelevate inimestega tehtud intervjuudel 2023.a märtsis

[28] Arvutused tehtud Tartu ettevõtete 2022. a majandusnäitajate analüüsi baasil.

areng soodustab teenindavate ettevõtete arengut linnas ja võimaldab julgemini laiendada kogu linna majandusele ja elanikele vajalikku taristut.
- Vajalik oleks laiemalt üle vaadata, kuidas Tartus paremini ühitada erinevaid ettevõtete tegevuse tugimeetmeid ja milline peaks olema selles linna ettevõtlusameti roll.
- Tartu ülikoolide ja ettevõtluse koostööd saab elavdada Eestis loodav Rakendusuuringute Keskus, mille kaudu viia praktilise väärtusega teadusuuringute tulemusi tööstusliku kasutamiseni (nt testimine, katsetootmine, protsesside viimine tööstuslikule skaalale).
- Vaja on läbi mõelda tingimused, mille puhul **Tartu Ülikooli kliinikum oleks huvitatud sisenema ettevõtlusesse,** tulema turule keerukamate tervisealaste ja terviseturgutamisalaste teenustega. Olukorras, kus ta on üle koormatud vahetu ravi koormusega, taolist initsiatiivi ei teki.
- Oluline on **Tartu Euroopa kultuuripealinna 2024 programmi** nii edukas läbiviimine kui ka selle **järelprogrammi** kaudu turismi ja loomeettevõtluse alaste tekkinud kontaktide arendamine.
- **Transpordisidemete** osas on üliloluline taastada lennuühendus Helsingiga ja luua hea raudteeühendus Riiaga.
- Tartu uus ettevõtlus ei pea olema masstööjõu mahukas, kuid kindlasti vajab see edasiliikumiseks **talentide juurdetõmbamist ka välismaalt** nii ülikoolidesse, neist punguvatesse spin-off ja muudesse kõrgtehnoloogilistesse ettevõtetesse.

LINNA KULTUURIKESKKOND

Tartu kultuurikeskkonna arengusuundi mõjutavad mitmed strateegilised eesmärgid, eelkõige "Eesti 2035" sihid, aga ka Eesti kultuuri arengukava eesmärgid, mis lähtuvad kolmest alusest: a) inimene; b) ühiskond ja c) elukeskkond.[29] Tartu linn on valitud 2024 kultuuripealinnaks, on ühinenud kirjanduslinnana UNESCO loovlinnade võrgustikuga ning seadnud endale Tartu Kultuuristrateegias[30] mitmeid olulisi eesmärke: a) Elukestva ja põlvkondi siduva kultuurisuhte hoidmine, b) Ligipääsetavuse soodustamine nii linnas, riigis kui rahvusvaheliselt, c) Rahvusvaheliste kultuurikontaktide võimendamine, d) Ühine hingamine ülikoolide ja mäluasutustega.

Kultuuri ligipääsetavuse osas on Tartu kultuurielu üsna vilgas ning uuringute järgi **ligipääsetavus üritustele** on osavõttu arvestades väga hea. Tartus toimunud kultuurisündmusi on külastanud tervelt 86% tartlastest, sh sagedasi (vähemalt kord kahe kuu jooksul) külastajaid on 28%. Samas on toimunud vastavas trendis väike langus viimasel viiel aastal, 2018 oli osalejaid rohkem (90%). Selle perioodi jooksul on tõusnud 3% nende arv, kes pole külastanud kultuuriüritusi. Lisaks on kõikides kategooriates vähenenud rahulolu kättesaadavusega, muuhulgas tõi 28% põhjuseks kalli piletihinna.[31] Kuigi trendi langus pole drastiline, toob see esile küsimuse, kuidas muuta trend taas tõusvaks. Statistika järgi on kultuurisündmuste külastajate seas keskmisest enam eestlasi, kõrgharidusega ja töötavaid elanikke. Arvestades piletihindade tõusu, on **sotsiaalselt vähekindlustatute** ligipääs üritustele tõenäoliselt kehvem.

Lisaks ligipääsu tagamisele erinevatele kultuuriüritustele on oluline ka **ligipääs hobi- ja huviringidele**. Kuigi siingi on olukord Tartus väga hea – 73% koolinoortest osaleb huvihariduses või huvitegevuses[32] – on erinevat tüüpi huvitegevusele ligipääs diferentseeritud, sõltudes ka ringide tasust. Statistika näitab, et vähemkindlustatud noorte grupp on viimase viie aastaga suurenenud. Madalama sissetulekuga inimeste osakaal Tartus on tõusnud 19%-lt 2018

[29]Kultuuri arengukava 2021-2030. Kultuuriministeerium, 2021, lk. 5. https://kul.ee/kultuur2030
[30]Tartu kultuuristrateegia 2030. Tartu, 2018.
[31]Tartu ja tartlased 2023. Turu-uuringute AS 2023.
[32]Tartu linna heaoluprofiil, 2021. Tartumaa, Tartu linn, lk. 93.

aastal 27%-le 2023 aastal.[33] Noorte sidustamisel on oluline pöörata tähelepanu vaimsele tervisele ja turvatunde loomisele koolikeskkonnas. Tartus on seitse kooli liitunud kiusamisvaba kooli programmiga (KIVA),[34] mis on üsna suur osakaal koolidest, ent siin on siiski arengupotentsiaali.

Tartu omavalitsusel on suur roll ka selles, kuidas tagada **rahvusvähemustele ligipääs kultuurile**. 11% Eestis õppivatest Ukraina sõjapõgenike lastest õpib Tartus.[35] Tartus töötab 2611 ukrainlast.[36] Uuringute kohaselt on vajakajäämisi eelkõige edasijõudnute keeleõppe pakkumisel. Erinevad praegused programmid võimaldavad küll algtasemel eesti keelt omandada, ent järgmiste etappide saavutamine on uussisserändajate sõnul keerulisem.[37] Samuti tuntakse puudust suhtlusest kohalikega informaalsemates keskkondades.[38] **Vähemusrahvuste integreerimisel ühiskonda** on oluline tekitada uussisserändajates (nii tudengites, hiljuti saabunud põgenikes kui ka siin elava venekeelse elanikkonna seas) tunne, et nad on kaasatud, et neid kuulatakse ja nende hääl loeb. Tegemist on samas ka segmendiga, kel pole enamasti piisavaid finantsressursse, et osaleda kultuurielus.

Lisaks noortele ja vähemusrahvustele saab kultuuri abil sidustada ka erinevaid põlvkondi ning eakaid. Eelkõige on probleem **vanemaealistele aktiivsete tegevuste pakkumine**. Uuringute kohaselt on Tartus inimesed kõige rahulolematumad päevakeskustele ligipääsuga. Samas on rahulolevaid siiski rohkem: vaid 6% polnud ligipääsetavusega rahul ning 23% oli ligipääsetavusega väga rahul või pigem rahul (70% koguvalimist ei osanud vastata, kuna ilmselt ei vajanud seda asutust).[39] Siiski viitavad uuringud, et päevakeskuste tegevused on sageli suunatud pigem naistele (käsitööringid, tants, näitlemine) ning meestele tegevusi on vähem.[40]

Tartu on olnud edukas kultuuri kaudu **kogukondliku elu elavdamisel,** kaasates erinevaid linna kogukondi kultuuriürituste korraldamisse. Linnas toimuvad mitmed linnaosade päevad ning kohvikute päevad, luuakse kogukonnaaedu ning toimub muid omaalgatuslikke tegevusi. Eriti eristuvad tugeva kogukonnatunde poolest Karlova, Tähtvere, Supilinn ja Kvissentali.[41] Uuringute järgi oli 2023 kogukondlikes tegevustes osalenud 30% Tartu elanikke (2018.a. 27%), kuid 80% (2018.a. 85%) pidas neid tegevusi oluliseks, mis näitab, et osaluspotentsiaali kogukondade kaasamiseks on – kuigi osalejate osakaal on tõusnud, on nende tegevuste vajalikuks pidajate arv pisut langenud.[42] Ligi kümnendik polnud vastavatest tegevustest kuulnud.[43]

Kultuuripealinn 2024 seab mitmeid väljakutseid ka **liikuvuse ja keskkonnasäästlikkuse osas**. Kuigi uuringud näitavad, et tartlased on üsna rahul ühistranspordiga (rahulolijate osakaalud jäävad vahemikku 61-75%), kasutab siiski suur osa tartlasi igapäevasteks sõitudeks autot (38% aastaringselt).[44] Samas puuduvad piisavad uuringud, milline on ühistranspordi ja rendijalgrataste või kergliikurite kasutajate arv Tartu linna külastajate seas. Transpordigraafikud Tartust lahkumiseks ei soodusta õhtuste kultuuriürituste külastamist. Tartus korraldatakse

[33]Tartu ja tartlased 2023.
[34]KIVA koolid, https://kiusamisvaba.ee/kiva-programm/kiva-koolid/
[35]Haridussilm. https://www.haridussilm.ee/ee/valdkonnaraportid/ukraina-oppijad-eesti-hariduses
[36]Statistikaamet. https://www.stat.ee/et/avasta-statistikat/kiirstatistika/ukrainlased-eesti-tooturul
[37]Kaldur, K., Kivistik, K., Pohla, T., Veliste, M., Pertsjonok, N., Käger, A. ja Roots, M. (2019). *Uussisserändajate kohanemine Eestis.* Tartu: Balti Uuringute Instituut.
[38]Allaste, A.-A., Nugin, R., Peik, K., Kunitsõn, N., ja Kübar, T. Noorte uussisserändajate osalus. (2022). Uurimisraport. Tallinn: Tallinna Ülikool.
[39]Tartu ja tartlased 2023.
[40]Metsmägin, M. (2018) Eesti vanemaealiste meeste kogemused vaba aja sisustamiseks kogukonnas. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
[41]Tartu ja tartlased 2023.
[42]Tartu ja tartlased 2023; Tartu ja tartlased 2018. Tartu, 2018, lk. 46.
https://www.tartu.ee/sites/default/files/research_import/2018-10/Tartu%20ja%20tartlased_2018_loppraport_EUK.pdf
[43]Tartu ja tartlased 2023.
[44]Tartu ja tartlased 2023.

erinevaid kultuuri- ja spordiüritusi, millega kaasneb suur külastajate arv, mis loob väljakutseid lisaks autostumisele näiteks ühekordsete nõude kasutamise näol. Samas on Tartul välja töötatud **rohejuhend**[45] ürituse korraldamiseks, lisaks korraldab koolitusi ja juhendab roheliselt üritusi korraldama ka Tartu Loodusmaja.[46]

Linna kultuurikeskkonna arengus on väljakutsed järgnevad:

1) Kultuuri ligipääsetavus

- **Vähemkindlustatud noortele** on ligipääs tasulisele huvitegevusele piiratud. Linnas on vaja avardada võimalusi noorte ja laste osalemiseks erinevates kultuuriga seotud huviringides, pakkudes **toetusi huviringide tasude maksmiseks** sotsiaalselt vähemkindlustatutele. See aitab suurendada noorte kultuurilist kapitali, laiendada sotsiaalset võrgustikku ja soodustada ülenevat sotsiaalset mobiilsust. Selle jaoks on võimalik arendada ka koostööd **mäluasutustega**, kes saaks pakkuda osalust erinevates haridusprogrammides ja linnalaagrites soodsamalt või tasuta.
- Ligipääsetavuse parandamiseks on võimalik teha **koostööd erinevate tugiprogrammidega** („Hoog sisse!" või „Noortegarantii Tugisüsteem (NGTS)") ja noortekeskustega, pakkudes näiteks vabatahtlikkuse alusel korraldustiimides tööd noortele.[47]
- Vanemaealiste ligipääs kultuuritegevustele vajaks tähelepanu ja toetamist.

2) Kultuur sotsiaalse sidususe pakkujana

- Noortega tegelemise üks väljakutsetest on **kiusamine ning vägivald koolis.** 19% kooliealiste laste vanemaid tõi välja, et on kokku puutunud koolivägivallaga ning 9% kuni 29 aastastest on kokku puutunud küberkiusamise ning vägivallaga.[48] Tartu koole võiks julgustama ühinema KIVA programmiga.
- Probleemiks on **keeleõpe** ja keeleoskus nii Ukraina põgenike, uussisserändajate kui ka venekeelse elanikkonna seas. Linn saab toetada ja luua keeleõppevõimalusi kasutades selleks haridusstruktuure, koole, mäluasutusi ning algatades koostööd ülikooli ja sealsete tudengitega. Võimalus on tekitada keeleõppes **mentorlusprogramme, keelekohvikuid ja muid koostöövorme**, et integreerida läbi keeleõppe sisserännanuid ka **sotsiaalselt**.[49]
- **Vähemusrahvuste integreerimine** ühiskonda vajab tähelepanu. **Koostöö mäluasutustega ja teatritega** aitaks luua uusi võimalusi**,** nt **erinevate lugude kogumine** stiilis „Minu teekond Tartusse ja elu Tartus," nende presenteerimine kas muuseumis või etenduskunstides. Vähemusrahvuste lugude tutvustamine ja isikliku perspektiivi kaasamine aitab vähendada polariseeruvat ühiskonda, vähemusgruppide marginaliseerumist ja sildistamist.[50]
- Linnas on vajalikud vanemaealistele suunatud liikumisega seotud tegevused, praegused on sageli naistele suunatud, vähem korraldatakse tegevusi õues. Liikumine on vanemaealistel efektiivne vahend erinevate haiguste vastu, sh üksinduse peletamisel ja vaimse tervise häirete vältimisel.[51] Seega vajaksid **päevakeskuse tegevused mitmekesistamist** ning päevakeskuste hooned paremaid ligipääsuvõimalusi.
- Kogukondliku elu edendamiseks on vaja jätkata **asumiseltside ja sealsete kogukondade toetamist ja innustamist**. Lisaks sellele saab julgustada kogukondade kaasamist **kultuuripärandi säilitamisel, propageerimisel ja väärtustamisel** ning näiteks (erinevate põlvkondade, rahvuste) lugude kogumisel ja presenteerimisel. Muuhulgas võiks julgustada

[45]Tartu rohejuhend. https://www.tartu.ee/et/rohejuhend

[46]Tartu loodusmaja, keskkonnasõbralikud avalikud üritused. https://www.tartuloodusmaja.ee/keskkonnasobralikud-avalikud-uritused/

[47]Noortevaldkonna arengukava 2021-2035. Haridus- ja Teadusministeerium, 2021, lk. 12; Tartu Noorsootöö Keskuse arengukava 2021-2025. Tartu 2020, lk. 6. https://drive.google.com/file/d/12AUfYagSvdQ-Yy7OsH4EXXI--oImLoWX/view

[48]Tartu ja tartlased 2023

[49]Eesti keele arengukava 2021-2035. Haridus- ja Teadusministeerium, 2021, lk 7. https://vana.hm.ee/et/keelekava-2035

[50]Kultuuri arengukava 2021-2030, lk. 8, 9.

[51]Inimarengu aruanne 2023. https://inimareng.ee/

kogukondi ka **vähemusrahvuste kultuuride tutvustamise** üritusi korraldama.[52]

- Kultuuri elujõulisuseks on olulised ka finantsressursid ning valdkonna sidusana hoidmiseks on tähtis **kultuuritöötajate endi rahulolu**. Kuigi 2023 aasta eelarves tõstis Tartu kultuuritöötajate palku 18%,[53] on oluline suhtelist palgataset hoida ning võimaldada kultuuritöötajatele ja ka vabakutselistele loovisikutele mitmeid teisi **sotsiaalseid garantiisid** ja soodustusi linnaruumis.

3) Kultuur keskkonnasäästlikkuse propageerijana

- Kultuuriürituste korraldamisel on vaja edendada **säästvat turismi**,[54] tagades **väljastpoolt Tartut tulijatele sujuv ja keskkonnasõbralik ligipääs** kultuuriüritustele ning vältida suurt autode sissevoolu linna. Tartu võiks panustada ka rattaringluse ja ühistranspordi süsteemi propageerimisse turistide seas. Kultuuriürituste pileti saab siduda soodustustega nt rattarendis või ühistranspordis. Suurürituste puhul on võimalus teha koostööd Elroniga erirongide käigushoidmiseks või busside käimapanemiseks üritusele ja tagasi koju pääsemiseks koostöös korraldajatega.
- Suurürituste korraldamisel on väljakutse **keskkonnasäästliku joone hoidmine**. Kuna loodusmajas tegutsevad erinevad huviringid noortele, on selles suur potentsiaal **kaasata noori vähemusrahvuste või sotsiaalselt tõrjutute seast**, tehes sealjuures koostööd noortekeskustega.
- Tartu linnavalitsuse enda korraldatud üritustel võiks kaaluda Helsingi eeskujul **lihatoitudest loobumist**.

LINNA LOODUSKESKKOND

Loodusel on linnades mitmeid rolle alates elurikkuse säilitamisest, kvaliteetse elukeskkonna kujundamisest kuni otsese ressursina igapäevaeluks ning majandustegevuseks olemiseni. Elurikkuse säilitamine on vajalik nii ökosüsteemi teenuste toimimiseks kui inimese põhjustatud keskkonnasurve vähendamiseks ja kliimaregulatsiooniks. **Elurikkuse säilitamine ning taastumise teele** suunamine on muuhulgas ka Euroopa rohelise kokkuleppe üks põhielementidest, seades eesmärgid nii kaitsealade pindala suurendamiseks kui kahjustatud ökosüsteemide taastamiseks.

Tartu linna võib pidada juba praegu **roheliseks linnaks**, kus pindalast on erineva loodusliku taimkattega aladega kaetud ligi pool parkidest metsa ning soiste ja võsastunud aladeni välja. Rohevõrgustikku täiendavad omakorda erinevad veekogud, neist suurimad Emajõgi ja Anne kanal. Linna pindalast moodustavad eritüübilised kaitsealad ümmarguselt 5%, sealhulgas ka kaks Natura2000 võrgustikku kuuluvat ala ja registreeritud on 47 kaitsealust looma- ja taimeliiki. [55]Ent aktiivne arendustegevus looduslikel aladel ning kõvakattega pindade laienemine viimastel aastatel on ohuks nii **elupaikade ja elurikkuse säilimisele** kui **rohevõrgustiku sidususele** ja ökoloogilisele toimivusele. Kuigi haljasalade pindala linnas kasvas, on samal ajal vähenenud näiteks rohumaade ja märgalade pindalad, mis võib seada ohtu linnaökosüsteemide toimimise. [56].

Kestva ja jätkusuutliku sademevee käitlemise peamiseks suunaks on kogutava sademevee vähendamine ja selle käitlemine tekkekohas, koos täiendavate puhveraladega löökkoormuste

[52]Tartu kultuuristrateegia 2030. Tartu 2018, lk. 9.
[53]https://www.tartu.ee/et/uudised/tartu-2023-aasta-eelarve-keskmes-opetajate-sotsiaal-ja-kultuuritootajate-palgatous
[54]"Säästev Eesti 21". https://www.valitsus.ee/strateegia-eesti-2035-arengukavad-ja-planeering/strateegia/materjalid
[55]Tartu linna keskkonnaseisund
[56]Tartu linna keskkonnaseisund, Tartu linna energia- ja kliimakava „Tartu energia 2030"

leevendamiseks. Tartu linnas on **kasvav üleujutusriskide oht**[57], millesse panustavad nii arengualade ja elanikkonna kasv kui suurenenud sademete hulk, millega olemasolevad kanalisatsioonilahendused ei suuda toime tulla. Joogivee kvaliteet Tartu linnas on üldiselt heal tasemel.

Eesti kliimapoliitika pikaajaliseks eesmärgiks lähtuvalt Euroopa rohelisest leppest on saavutada aastaks 2050 **kliimaneutraalsus** ning hoida energiatarve stabiilsena[58]. Ent vaatamata linnapeade paktiga võetud eesmärgile, vähendada aastaks 2030 Tartu linna süsinikuheidet 40% võrreldes aastaga 2010, on 2017. aasta seisuga linna **kasvuhoonegaaside heide kasvanud** 31% ning energiatarve 18%[59]. Välisõhu kvaliteet Tartu linnas on valdavalt hea. Eelkõige kütteperioodidel sügisest-kevadeni on probleeme norme ületava kantserogeense benso(a)püreeniga, mille peamiseks põhjuseks on ahiküte ning ebakvaliteetse küttematerjali kasutamine. Auto kasutamine tööle ja kooli liikumisviisina on võrreldes 2018. aastaga küll langenud, ent on siiski üle 40% inimeste jaoks peamiseks liikumisviisiks[60], panustades jätkuvalt negatiivselt nii süsinikuheite kogustesse kui õhusaastesse.

Enamus kõigist jäätmeliikidest ning pool Tartus kogutavatest olmejäätmetest on pärit ettevõtetest, ülejäänud kodumajapidamistest. Jäätmete koguhulk ning liigiti kogumise osakaalud ei ole märkimisväärselt kasvanud[61], küll on tõusnud biojäätmete koguhulk moodustades pea 32% segaolmejäätmetest[62]. Kõige parem on olukord pakendijäätmete kogumisega[63], tõusnud on ka biojäätmete liigiti kogumine[64] ning kodumajapidamistes toimuv jäätmete sorteerimine ja taaskasutusse suunamine[65], aga **ringlusse võetakse siiski vaid 33% olmejäätmetest**[66].

Looduskeskkonnaga seotud valdkonnas on olulisemad väljakutsed järgmised:

- Jätkuvast **arendussurvest tulenevate huvide vastuolude ennetamine** ning elurikkuse ja kvaliteetse elukeskkonna säilimise kaitsmine[67] **barjäärideta seotud rohevõrgustikus**[68]. Senisest suuremat tähelepanu vajab rohevõrgustik, sh nii eraomandis kui avalikus omandis olev **mikrovõrgustik,** linnaplaneerimisel ning kliimamuutustega kohanemisel ja mõjude leevendamisel.[69]
- **Elurikkust toetava linnakeskkonna,** haljastus- ja hoolduspraktikate välja kujundamine ning aktiivne propageerimine ja elanikkonna teadlikkuse tõstmine liigirikkuse tõstmise võimalustest.
- Kliimamuutustega seotud riskide vähendamine ning vastupanu- ja kohanemisvõime tõstmine[70]. Erilist tähelepanu vajavad Emajõe **üleujutusrisk ning kuumalainete mõjud**, sealhulgas tekkivad kuumasaared, rohe- ja sinivõrgustiku parendamine ning tänavavõrgustiku ja -haljastuse planeerimine osana rohevõrgustikust.
- **Taastuvenergia tarbimise ja tootmise suurendamine** munitsipaal- ja erasektoris ning transpordis. Leida tuleb moodused isetootmise motiveerimiseks nii eratarbijate poolt kui ühistulises tegevuses, aga ka elanike teadlikkuse ja valikute mõjutamiseks.

[57]Tartu linna energia- ja kliimakava „Tartu energia 2030“
[58]Kliimapoliitika põhialused aastani 2050, Energiamajanduse arengukava aastani (ENMAK) 2035
[59]Tartu linna energia- ja kliimakava „Tartu energia 2030“
[60] Tartu ja tartlased 2023
[61]Tartu linna jäätmekava 2020-2024
[62]Tartu biojäätmete käitlusuuring
[63]Tartu linna keskkonnaseisund
[64]Tartu biojäätmete käitlusuuring
[65]Tartlane ja keskkond 2021
[66]Tartu linna olmejäätmete sortimisuuring
[67]Euroopa roheline kokkulepe
[68]Eesti keskkonnastrateegia aastani 2030, Rohevõrgustiku planeerimisjuhend
[69]Tartu linna üldplaneering 2040+, Tartumaa maakonnaplaneering 2030+
[70]Tartu linna energia- ja kliimakava „Tartu energia 2030“

- Elamufondi **jätkuv renoveerimine** ning energiaressursside paiknemist arvestav ruumiplaneerimine ja arendustegevus nii, et sellega kaasneb **energiatõhususe kasv**.
- Sademevee käitlemissüsteemi jätkusuutlikuks muutmine, milleks on vaja **vähendada kogutavat sademevee hulka** või hoida see piisavalt puhtana **uuesti kasutusse suunamiseks**[71],[72].
- Piisava hulga kvaliteetse joogivee kättesaadavuse tagamine elanikele ja olemasolevate veehaarete ning varukaevude reostuse eest kaitsmine. Probleemiks on ka vananev taristu, mis halvendab vee kvaliteeti.[73]
- Vajalik püsivalt tegeleda nii **kohtkütte vähendamise** kui keskkonnasäästlike kütmisviiside kasutuselevõtu **motiveerimisega**. [74]
- Õhukvaliteedi parandamiseks on vajalik ka üldine liikluskoormuse hajutamine, **autokasutuse ohjamine ja jalgsi ja jalgrattaga liikumise tingimuste parandamine**[75].
- Rahvusvahelistest[76] ja riiklikest eesmärkidest lähtuvalt[77] tuleb ka Tartu linnas keskenduda jäätmetekke vähendamisele, materjali väärindamisele ning ringmajandusele üleminekule[78]. Vajalik on optimaalse jäätmete kogumis- ja käitlusvõrgustiku tagamine, **liigiti kogumise ja ringlusse võtmise edendamine** ja elanikkonna teadlikkuse jätkuv tõstmine, et saavutada Euroopa Liidu kokkulepetest ning Jäätmeseadusest[79] tulenev kohustus aastaks 2030 suunata taaskasutusse vähemalt 60% ning 2035. aastaks 65% olmejäätmetest.
- Biojäätmete senisest parem kogumine ning käsitlemine ressursina ringmajanduse mudelis[80] ning **bioenergeetikas**[81].
- **Vesinikumajanduse** nii tootmise ja tarbimise kui teadustegevuse vaatest olulise tulevikuvaldkonna potentsiaali ära kasutamine ja laiendamine.

TERVIS LINNAKESKKONNAS

Tervise valdkond haakub eelkõige Säästva arengu[82] Eesmärgiga 3 (tagada kõikidele vanuserühmadele hea tervis ja heaolu), kuid puutumust on ka teiste eesmärkidega. Eesti 2035 üheks sihiks on arukas, tegus ning tervist hoidev Eesti inimene, selle saavutamise jälgimisel on üheks mõõdikuks Eesti **elanike tervena elada jäänud aastad**. Tervisevaldkonna arengut suunab Rahvastiku tervise arengukava 2020-2030[83], mille märksõnad on **tervis igas poliitikas**, koostöö avaliku, kolmanda ja erasektori vahel, innovaatilisus, kogukondade kaasamine, inimkesksus, inimese vastutus oma tervise eest, elukaarpõhine lähenemine. Eesti inimarengu aruanne 2023 „Vaimne tervis ja heaolu“[84] rõhutab, et **vaimset tervist ja heaolu vormib igapäevane elukeskkond** – suhte-, digi- ja füüsiline keskkond – ning inimese eluviisivalikud. Eesti VII Omavalitsuspäeva tervist käsitlevas deklaratsioonis „Elule aastaid ja aastatele elu“ (2022)[85] tõdetakse, et tervisega seotud teemasid tuleb arvestada kõigi valdkondade poliitikate

[71]Tartu linna sademevee säästliku käitlemise põhimõtted
[72]Arengustrateegia „Tartu 2030“
[73]Tartu linna ühisveevärgi ja –kanalisatsiooni arendamise kava aastateks 2022-2040
[74]Tartu linna keskkonnaseisund**,** Tartu linna õhukvaliteedi parandamise kava benso(a)püreeni osas
[75]Tartu jalgrattaliikluse strateegiline tegevuskava 2020-2040
[76]Ülemaailmsed säästva arengu eesmärgid, Euroopa roheline kokkuleppe
[77]Riigi jäätmekava 2022–2028 eelnõu, Tartu linna kliimakava „Tartu energia 2030“, Tartu linna jäätmekava 2020-2024
[78]Arengustrateegia „Tartu 2030“, Tartumaa arengustrateegia 2040
[79]Jäätmeseadus RT I, 27.05.2022, 8
[80]Tartu biojäätmete käitlusuuring
[81]Arengustrateegia „Tartu 2030“
[82] https://www.riigikantselei.ee/valitsuse-too-planeerimine-ja-korraldamine/valitsuse-too-toetamine/saastev-areng
[83] https://www.sm.ee/rahvastiku-tervise-arengukava-2020-2030
[84] https://inimareng.ee/
[85] https://www.riigikogu.ee/pressiteated/riigikogu-juhatus/riigikogu-juhatus-vottis-vastu-omavalitsuspaeva-deklaratsiooni-elule-aastaid-ja-aastatele-elu/

kujundamisel ja elluviimisel ning **terviseteemad tuleb integreerida KOV-ide igapäevategevusse**.

Demograafiline olukord Tartus on üldiselt hea[86]. Kuigi rahvastik vananeb, nagu Eestis üldiselt, on pensioniealiste osakaal väiksem ning kõrgelt haritud inimeste osakaal suurem kui Eestis keskmiselt. Suremuskordaja on Eestiga võrreldes väiksem, elanikkonna vanuseline struktuur määrab surmapõhjuste trendi – pahaloomulistesse kasvajatesse suremuse osakaal on vähenenud, vereringeelundite haigustesse suremus suurenenud. Murettekitav on **välispõhjustest tingitud surmade, sh enesetappude hulk, kasvanud on vaimse tervise probleemide levimus**. Tartu maakonna elanike oodatav eluiga sünnimomendil on sarnane Eesti keskmisega või pisut kõrgem ning viimase kümne aasta jooksul tõusutrendis. Tartu maakonnas on tervena elatud aastaid vähem kui Eestis keskmiselt, kuid tõenäoliselt ei kehti see Tartu linna kohta, sest üldiselt on linnalises või väikelinnalises piirkonnas elamine seotud pigem pikema tervena elatud elueaga. Üldiselt on Tartu linna rahvastiku tervise seisund hea, **Tartumaa inimeste hinnang oma tervisele on Eesti parim**. See viitab paremale elukeskkonnale ning vajalike tervishoiu- ja sotsiaalteenuste kättesaadavusele.

Riigikontrolli aruanne "Eesti tervishoiu suundumused" (2022)[87] toob välja, et Eestis on tervishoiuvaldkonnas suur puudus nii rahalisest kui ka inimressursist. Riiklike raviteenuste osas suurenevad käärid vajaduste ja võimaluste vahel tulevikus veelgi. Tänapäevaste käsitluste kohaselt asub **suurem osa tervise mõjuteguritest väljaspool tervishoiuvaldkonda** (meditsiini). Tervist mõjutavad elukeskkond ning eluviis (nt uni, liikumine, toitumine, uimastite mittetarvitamine). KOVide vaates on oluline elukeskkonna kujundamine avalikus ruumis **terviseprobleeme ennetavaks ja tervislikke eluviisivalikuid toetavaks**. Tervisekäitumist Tartus edendab rohelise linna ideoloogia. Üldise trendina maailmas ja Eestis pööratakse aina suuremat tähelepanu terviseriskide teadvustamisele, mis tulenevad elukeskkonnast (õhu-, müra- ja valgusreostus) ning kliimamuutusest. Nii vahetu kui ka pikaajaline **mõju kehalisele ja vaimsele tervisele on kobarkriisil** (COVID-19, sõda Ukrainas, majandus).

Vajadus ja nõudlus tervist toetavate teenuste järele kasvab. Tartu on seejuures **kogu Lõuna-Eestile tõmbekeskus,** kuhu tullakse sotsiaal- ja tervishoiuteenuseid saama (teenuseturism). See vähendab teenuste kättesaadavust tartlastele. Nõudlust kasvatab muuhulgas inimeste suurem **terviseteadlikkus**. Ka **KOVi ülesannete hulk rahvatervishoiu valdkonnas suureneb**. Piiratud ressursid nõuavad optimaalseid ja nutikaid lahendusi, olemasolevate teenuste ümberdisainimist ning ennetavate tegevuste ja teenuste arendamist valdkondadeüleselt ja eri valdkondade tegevusi integreerides (nt huvihariduse ja huvitegevusega). Abi ja toetusallikate struktuur peab tulevikus muutuma, rohkem tähelepanu ja ressursse on vaja suunata **tervisedendusele ning probleemide varajasele märkamisele ja ennetusele** (esmatasandil, kogukonna tasandil). Investeerimine ennetusse aitab vähendada survet tervishoiuvaldkonna teenustele ja eelarvele. Kasvab kogukonnateenuste ja -toe ning tervislike eluviisivalikute ning enesehoole olulisus. Innovatsioonivõimalusi avardavad nii ravi kui ennetuse tõhustamisel personaalseid vajadusi arvestavad (digi)tervisetehnoloogiad.

Olulised tervise valdkonna väljakutsed on järgmised:

1) Elukeskkonna kujundamine tervist hoidvaks ja toetavaks
- Ennetustegevuse aluseks on linna **kõigi eluvaldkondade koostoimimine** – tervis kõigis poliitikates.
- Tervisekäitumist aitab kujundada **ohutu elu-, õpi- ja töökeskkond** nii füüsilise kui suhtekeskkonnana.

[86] Tartu linna heaoluprofiil, 2021

[87] https://www.riigikontroll.ee/LinkClick.aspx?fileticket=_7hSdboUgJw%3D&language=et-EE&forcedownload=true

- Tervislike eluviisivalikute soodustamiseks on vaja linna planeerimisel ja tänavate rekonstrueerimisel arvestada vajadusega kujundada **ruum terviklikuks osaks rohevõrgustikust ja vaba aja veetmise aladest**, säilitada ja suurendada liigirikkust.
- Piiranguid tervislikele käitumisvalikutele seab **avaliku ruumi ligipääsetavus** (nii sise- kui väliruum), eelkõige piiratud liikuvusega inimestele (sh vanemaealised).
- Probleemiks on **autostumine**, mida soodustab valglinnastumine. Puudu või halvasti ühendatud on teedevõrgustik, mis soodustaks turvalist ja tervislikku **jalgsi ja jalgrattaga liiklemist**. Uued elektrilised liiklusvahendid linnaruumis tingivad vajaduse mõelda uut liiki vigastuste ennetustöö peale.
- Proovikiviks on **kliimamuutustega kohanemine ja sellega seonduvad terviseteemad** (suvised kuumalained, talvised jäised kõnniteed ja kukkumisvigastuse oht).

2) Kogukonna kaasamine terviseprobleemide ennetamisel ja tervist toetavate teenuste arendamisel

- **Vastutustundlik ja hooliv suhtumine enda ning teiste elu ja tervise suhtes** ning võime tunda rõõmu ise- ja koostoimimise tasakaalust on osa inimsõbralikust kogukonna korraldamisest.
- Vaimse tervise valdkonnas on vajalik **kogukonnateenuste arendamine ja olemasolevate süsteemidega lõimimine** ning kogukonna tugitegevuste toetamine.
- **Omaalgatuslike kogukonda arendavate projektide toetamise** vajadus – noorte algatused, kogukonna kohtumispaikade arendamine (nt spordiplatsid), kogupere liikumisüritused, põlvkonnaülesed arendavad kohtumispaigad (mänguks, tööks, vaba aja veetmiseks, lemmikloomadega tegelemiseks, liikumiseks ja spordiks), kogukonnaaiad.
- Kogukonna kaasamise ja **vabatahtliku töö soodustamine teenuste korraldamisel** (nt vabatahtlikkuse alusel toimivad organisatsioonid koduteenuste osutamisel, asendushoolduse lastega aja veetmisel jne).

3) Tervislike eluviisivalikute soodustamine ja inimeste endi vastutus tervise hoidmisel

- **Liikumist soosivad** keskkonnad ja sündmused (kultuuritegevused, üldhariduskoolide sise- ja välitingimused) vajavad arendamist.
- Vananevas ühiskonnas on vaja rohkem mõelda **vanemaealiste kaasamisele** toetades nende liikumisvõimalusi (nt piisavalt pinke ja trepikäsipuid avalikus ruumis).
- **Huvitegevuse ja -hariduse mitmekesisus ja kättesaadavus** üle elukaare – parim viis tervise edendamiseks ning noorte riskikäitumise ennetamiseks.
- **Terviseteadlikkuse tõstmine, IT lahenduste** ja tugisüsteemide välja arendamine ja kasutusele võtmine tervislike käitumisvalikute toetamiseks.
- Tähelepanu pööramine **tervislikule toitumisele, mahetooraine** kasutamise eelistamine linna allasutustes ja linna korraldatavatel üritustel.
- **Alkoholitarvitamise kultuur on halb** ning alkohol liiga hästi kättesaadav.

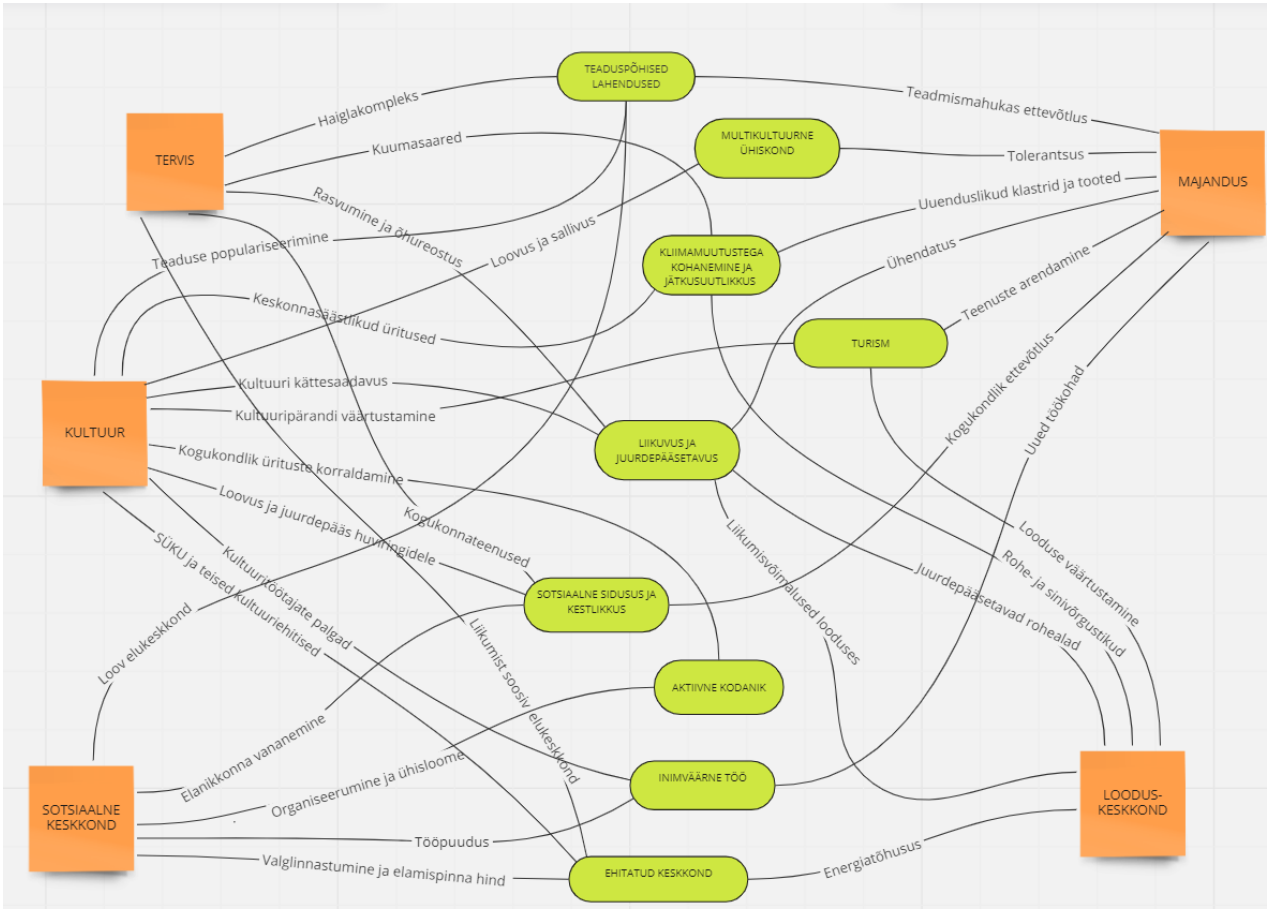
4) Terviseteenuste olemasolu ja kättesaadavuse tagamine

- Ülekaalukalt kõige suuremaks takistuseks teenuste osutamisel on hinnatud **rahanappust** ja piisavate teadmiste ning oskustega **spetsialistide puudust** (nt koolide tugiteenutse spetsialistid, lastepsühhiaatrid). Olemasolevad spetsialistid on üle koormatud.
- Kuigi Tartus on tugev kohalik meditsiinisüsteem ja tipptasemel meditsiiniteenused (TÜ Kliinikum regionaalhaiglana), on **eriarstiabi kättesaadavus piiratud, ooteajad pikad** ja situatsioon halvenes COVID-19 tõttu.
- Esmatasandi tervishoiuteenuste toetamine ja **koostöö arendamine tervisekeskustega. Õendusteenuste toetamine ja arendamine** – kodune õendusteenus, iseseisev statsionaarne õendusabi, õdede (pereõde, vaimse tervise õde) suurem roll esmatasandi tervisekeskuse meeskonnaliikmena.
- Vajalik on Tartu linna jätkuv toetus (ühingute toetamine, inimeste suunamine teenustele, rahalised toetused inimestele, teenuste hüvitamine), et **nõustamis- ja tugiteenused** oleks kättesaadavad, paindlikud ja suunamine teenusele inimsõbralik.

- Teenused peavad olema **kättesaadavad vastavalt vajadusele ja võimalikult elukoha lähedal**, ligipääsetavad ka haavatavatele sihtgruppidele.
- Vajalik on **suurendada tervishoiu-, sotsiaal- ja haridussüsteemi sidususust teenuste osutamisel**, sh ühendada andmebaasid, vähendada info liikumise keerukust ning abi- ja toetusmeetmete dubleerimist ja killustatust. Valdkondade ülene regulaarne võrgustikutöö ei ole korraldatud ja toimub ainult lastekaitse spetsialisti vastutusel juhtumipõhise võrgustikutööna. Nõrk on valdkondade vaheline koostöö varasel sekkumisel ja keeruliste olukordade ennetamisel.
- Vajalik on **arendada kvaliteetselt ja inimkeskselt integreeritud tervishoiu-, sotsiaal- ja hoolekandeteenuseid**, viia hoolekandeteenuste mahud kooskõlla vajadustega, rakendada kaasamise head tava hoolekandeteenuste planeerimisel. Omastehooldajatel (puudutab eelkõige naisi) on suur hoolduskoormus, vähene ühiskonnaellu kaasatus, toetavate teenuste puudus.
- Haavatavate sihtrühmadega tegelemisel on **ennetavat koostööd ja ennetusmeetmeid vähe**, eelkõige lastekaitse valdkonnas. Tartu linnas on peredele suunatud teenuste valik hea, olemas on ka mitmeid programme ja metoodikaid perevägivalla ja lähisuhte vägivalla ennetamiseks. Siiski, vanemakoolitused on pigem suunatud spetsiifilistele sihtrühmadele (abivajavad pered), mitte kõigile lapsevanematele. Perevägivalla juhtumitel puudub selgus teenustes ja võrgustikutöö osapoolte rollides.
- Puudus on mitmesuguseid **sõltuvushäireid puudutavatest nõustamisteenustest**, eriti varajastest sekkumistest (uimastid, alkohol, hasartmäng). Vajalik on sõltlastele rehabilitatsiooniteenuste arendamine, rakendamine ja kahjude vähendamine, koostöös riigi ja erasektoriga.

LÄHTEOLUKORRA SEOSED HORISONTAALSETE LINNAARENGU TEEMADEGA

Arengukava koostamise protsessis on oluline seostada ja mõtestada valdkondlikku linnaarengu korraldust (nt kultuur, looduskeskkond, majandus) horisontaalsete teemadega, mis läbivad ja ühendavad nimetatud valdkondi laiemate linnaarenguliste väljakutsete saavutamisel (nt multikultuurne linn, kliimamuutustega kohanemine, ja liikuvus ja juurdepääsetavus). See tähendab, et valdkondlik lähteolukorra ülevaade saab toimida ühe sisendina laiemate linnaarengu visioonide ja väljakutsete formuleerimisel. Käesoleva lähteolukorra koostamise käigus joonistusid välja mõningad seosed valdkondade ja linnaarenguliste teemade vahel (vt joonis 1), mida saab arengukava koostamise käigus vajadusel täiendada ja põhjalikumalt mõtestada koostöös erinevate huvirühmadega.

Joonis 1. Lähtepositsiooni märksõnade mõttekaart